

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1920

KAHDEKSASTOISTA VUOSIKERTA

TOIMITUS:

U. L. LEHTONEN

Päätoimittaja

JAAKKO GUMMERUS

K. R. MELANDER

GUNNAR SARVA

ARVI KORHONEN

Toimitussihteeri

K. O. LINDEQVIST

EDV. REIN

VÄINÖ VOIONMAA

Nro 1

Poimintoja.

Kaksi Suomessa yleisesti luettua keskiajanlatinalaista kirjailijaa.

Kun Ruotsissa ja Suomessa uskonpuhdistuksen vaikutuksesta ruvettiin pitämään arvottomana keskiaikaista kirjallisuutta, joka suurimmalta osaltaan oli katolisuuden värittämää ja lisäksi latinankielistä, keksittiin näille »papistisille» muistomerkeille käytännöllinen tehtävä: Kustaa Waasan voudit ja tilikamari rupesivat käyttämään niiden lehtiä Tukholman kamariin lähetettävien ja siellä säilytettävien tilikirjojen kansiksi, mihin tarkoitukseen pergamentti, josta codex'it tavallisesti olivat, oli erikoisen sopivaa. Näin revittiin ja hävitettiin suurin osa Ruotsissa ja Suomessa keskiaikana käytetystä kirjallisuudesta. Samallinen hävitys tapahtui myös Tanskassa ja Norjassa. Ruotsin valtakunnassa tämä »voutivandalismi» alkoi 1530-luvulla, loppuen pää-asiassa 1620-luvulla. Kun Suomi erotettiin Ruotsista, säädettiin Haminan rauhansopimuksessa, että Ruotsin on luovutettava Suomea koskevat viralliset asiakirjat. Näiden mukana seurasivat tänne luonnollisesti myös niiden kannet. Asiakirjat säilytetään, kuten tunnettua, Valtionarkistossa, mutta päällykset, noin 6000 lehteä, on niistä erotettu ja 1840-luvulla siirretty Yliopiston kirjastoon, missä ne talletetaan erityisenä kokoelmana¹.

¹ Kokoelmaa koskevaa kirjallisuutta: F. W. Pipping, [Tiedonanto], Öfversigt af F. Vet. Societ. Förhandl. I, s. 66; — E. Grönblad, Tvänne medeltidshandlingar, Suomi 1846, ss. 202—260; Sama [Tiedonanto], Litteraturbladet 1851 s. 252; E. af Brunér, Notiser om typografiska sällsyntheter och medeltidshandskrifter på Univ. bibl. i H:fors, Öfversigt af F. Vet. Soc. Förh. VII, ss. 159—172; J. Gummerus Jäännöksiä keskiajan saarnakirjallisuudesta Suomessa, Teol. Aikakauskirja 1896, ss. 204—128, 277—296. — Vastaavanlaisista tilikansista Ruotsissa on I. Collijn, julkaissut tutkimuksen Redogörelse för i kammrararkivet och Riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag. Stockholm 1914 (Kungl. Bibliotekets Handlingar 34).

Tilikirjojen kansina olleille pergamentilehdille on tavallisesti merkitty, minkälaisia sekä minkä seudun ja vuoden tilejä ne ovat sisältäneet. Olisi kuitenkin väärin olettaa, että suomalaisia tilejä sisältäneet kannet olisivat poikkeuksetta jäännöksiä kirjoista, joita on käytetty asianomaisten voutikuntien alueella, tahi yleensä Suomessa. On kyllä todistettavassa, että pergamenttilehtiä pantiin kansiksi heti asianomaisissa voutikunnissa, samoin kuin myös useampia voutikuntia käsittävässä keskuksessa (esim. Turussa), mutta voidaan myös todeta sellaisia tapauksia, että kansitus on tapahtunut vasta Ruotsissa. Moniin probleemeihin kietoutunut kokoelman provenienssikysymys on tässä yhteydessä jätettävä sikseen. On tarpeeksi mainita, että kokoelmasta yleensä voidaan päätellä, että se suurimmaksi osaksi on jäännöksiä kirjoista, joita on käytetty Suomessa, mutta yksityisten pergamenttilehtien edustamien kirjojen viimeinen käyttöpaikka (Suomi tahi Ruotsi) voidaan varmuudella tietää vain erikoistapauksissa, esim. lehdissä mahd. olevien merkintöjen perusteella. Vain perin harvoissa tapauksissa saatetaan todistaa, että asianom. kirja myös on Suomessa kopioitu, vielä harvemmin, että jokin kohta — kokonaisista kirjoista ei voida puhua — on meillä seipitetty.

Kunhan tämä katkelmakokoelma saadaan tutkituksi ja luetteloiduksi, huomataan, että kirjallisuuden viljely keskiaikaisessa Suomessa on ollut suhteellisen monipuolista, samalla kun kokoelman avulla, esim. tutkimalla sen paleografista provenienssia, myös saadaan lisävalaistusta kulttuurisuhteisiimme keskiajalla. Tässä on vain tarkoituksena huomauttaa kahdesta aikanaan yleismaailmallisesta teoksesta, joiden mainittu kokoelma osoittaa olleen erikoisen suosittuja Suomessa.

I. Petrus Comestor, Historia scholastica.

Kun prof. E. J. W. AF BRUNER 1860-luvulla tutki fragmenttikokoelmaa, kiintyi hänen huomionsa m. m. eräisiin lukuisiin, siistiltä kirjoitusasultaan silmiin pistäviin pergamenttilehtiin, jotka hän keräsi yhteen, todeten niiden olevan jäännöksiä kahdesta saman yleishistoriallisen kronikan kappaleesta. Teoksen ilmoittaa hän käsittelevän vanhanajan kansojen historiaa ja huomaa hän siinä sananmukaisia lainauksia, ilman lähdemainintaa, (Hieronymuksen latinan-

tamasta) Eusebiuksen kronikasta. Kirjan nimeä ja tekijää ei hänen nonistunut määrätä.¹

Lehtiä uudestaan tarkastettaessa on käynyt ilmi, että ne kuuluvat 1170-luvulla kuolleen parisiilaisen skolastikon PETRUS COMESTORIN kirjoittamaan Historia scholastica nimiseen laajaan vanhanajan historiaan. Onnistuttuani identifioimaan nuo Brunérin järjestämät lehdet, olen lisäksi löytänyt lehtiä viidestä muusta saman teoksen kappaleesta, joten Yliopistonkirjastossa on jäännöksiä kaikkiaan seitsemästä Historia scholastican kappaleesta.

Esitän näistä lyhyesti bibliografiset tiedonannot.

N:o 1. Säilynyt 45 lehteä teoksen eri osista. Lehtien kirjoitus-pinta-ala 21×13 cm. Kirjoitus 1200-luvun karolinkilaista minuskelia. — Etelä-Suomen läänin tileissä vv. 1563—66 ja 1570.

N:o 2. 32 l. kirjan eri osista. 25×16 cm 1200-luvun minusk. — Hämeen, Etelä Suomen ja Turun tileissä etup. 1562—65, kerran 1571 ja 1574.

N:o 3. 10 l. (Jos. Judicum, Regum.) 24×16 cm. 1200—1300-luvun goottil. minusk. — Ali-Satakunta ja Pori 1561—62.

N:o 4. 8 l. (Daniel, Judith, Esther, Machab.) 23×18 cm. 1100—1200-luvun karol. minusk., — Sääksmäki 1576—78.

N:o 5. 6 l.² (Genes. Deuter. Judic.) $19\frac{1}{2} \times 12$ cm. Reunakommentaareja. Karol. ja goottil. minuskelin välimuotoa 1200-luv. — Lappee ja Taipalsaari; Mustasaari, Vöyri ja Kyrö 1557—58.

N:o 6. 2 l. (Genesis.) 25×16 cm. 1100—1200-luvun karol. minusk. — Lappee ja Taipalsaari 1577.

N:o 7. 2 l. (Machab., Evang.) $20\frac{1}{2} \times 14$ cm. 1200-luvun karol.-goottil. minusk. — Kyminkartanonlääni 1585.

Kaikki kaksipalstaisia. Lukujen alkukirjaimet sinisiä ja punaisia, n:o 3:ssa vain punaisia, rubriikit punaisia. N:oissa 2, 6 ja 7 on sivujen ylämarginalissa lyhennetty asianom. raamatunkirjan nimi. Kaikki (paitsi mahd. n:o 3) ovat kopioidut ulkopuolella pohjoismaita. N:ot 4 ja 6 (molemmat luultavimmin 1100-luvun lopusta) lienevät englantilaista alkuperää (esim. ¶ = est, ¶ H. = enim). Näiden sekä n:oiden 1, 2 ja 5 alkukirjainkoristelu on samaa englantil-

¹ af Brunér, edellä main. kirjoitus, s. 169, kohta 7. — Lehtiä joista kirjan tekijä tahi nimi ilmenee, on kokoelmassa tuskin viittä tuhannesta; silloin on tavallisesti teoksen alku- tahi loppulehti säilynyt. Meidän eristetyissä oloissamme, käsi-kirjoituksellisen ja painetunkin vertausmaterialin puutteessa, on katkelmien identifioiminen varsin vaivaloista.

² Mahdollisesti voi tässä olla kysymys kahdesta läheisestä sukulaiscodexista.

lais-ranskalaista koulua. Viimemainitut n:ot voivat olla ranskalaista työtä.

Suomessa käytettyjen kirjojen jäännöksiä lienevät ainakin n:ot 2 ja 5, joiden lehdissä tavataan esim. seuraavan tapaisia merkintöjä: »Hustru Britas Regenskap för Åbo Slots Fattebur pro anno 1563» ja vähän alempana: »Matts Bengtson förhörde». Kuulustaja on ilmeisesti ollut kunink. kamreereja tahi kamarikirjureita, joiden tiedetään kiertäneen valtakunnassa tarkastusmatkoilla.¹ Ei voitane olettaa suomalaisten tilintekijäin, ruotsinmaalaisten tavoin, ainakaan yleisesti vuosittain matkustaneen Kamariin tileineen. Tilipäällyksiin kirjoitetut tarkastusmerkinnät (»förhörde») lienevät yleensä tehdyt Suomessa; tällaisessa tapauksissa tuntuu lehtien proveniensi todistetulta. Erinäiset merkinnät n:o 1:n lehdillä viittaavat niidenkin joutuneen kansiksi jo Suomessa (nähtävästi Turussa). N:o 4:n lehdet, joita on ollut vain saman paikkakunnan tileissä kolmena eri vuonna, antaa aiheen otaksua kansituksen tapahtuneen asianom. tilikunnassa (Sääksmäellä). Samaa voidaan arvella n:o 3:n suhteen. Joka tapauksessa on se oletamus todennäköinen, että useimmat edelläluetteloidut pergamentit ovat pannut kansiksi jo Suomessa, — matkalla Ruotsiinhan niitä enemmän tarvittiin papereita suojaamaan kuin perillä kamarissa.

Ei ole muuten epäilystä siitä, ettei Petrus Comestorin historia-teos olisi ollut jo verrattain varhain Suomessa tunnettu. Siitä on olemassa todistekin. Upsalan Yliopistonkirjastossa on säilynyt eräs niistä kirjoista, joita Tuomas piispa 1240-luvun lopulla lahjoitti Sig-tunan dominikaniluostarille.² Mainitun kirjan (C 134) alkusivulla³ on kirjoitus jonka alku kuuluu: *Iste est liber ffratrum predicatorum Siktonie, quem contulit eis felicitis recordacionis*⁴ *dominus Thomas episcopus finlandensis*.⁵ Kirja sisältää m. m. »Expositiones in historiam scholasticam Petri Trecensis» (= Comestoris).

Löytäessäni Historia scholastican jäännöksiä niin runsaasti Helsingin Yliopistonkirjaston fragmenttikokoelmasta, epäilin vähän,

1 Kts. es. Nils Edén, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden. Upsala 1899, s. 126.

2 Wilhelm Sabinalainen vahvistaa lahjoituksen v. 1248. (Hausen, Finlands Medeltidsurkunder I, n:o 92, s. 37.

3 Kuvattuna: Forsström, Suomen keskiajan historia, s. 111; Nielsen-Gummerus, kristillisen kirkon historia I, s. 785; Bergroth, Suomen kirkko I, s. 38.

4 Ei recordacionibus, kuten Forsström lukee.

5 Hausenin väite, (Medeltidsurk. I, s. 37) että tämä otsakirjoitus olisi vasta n. v:ltä 1400, ei ole uskottava. Kirjoitus on selvästi 1200-luvulta.

että teos ehkä olisi ollut erikoisesti Suomessa yleinen, koska ruotsalaisissa keskiaikaisen kirjallisuuden tutkimuksissa en sen esiintymistä ole nähnyt huomautettavan. Arveluni osottausi kestäättömäksi. Ruotsin fragmenttikokoelmissa se nimittäin tuntuu olevan yhtä ylenen kuin meilläkin. Sain viime kesänä Upsalan Yliopistonkirjastossa selailla kahta fragmenttipakkaa, toinen sisälsi Kamariarkistosta, toinen Sota-arkistosta tuotuja tilipäällyksiä; näissä molemmissa löysin Petrus Comestorin historiaa sisältäviä pergamenttilehtiä, jotka identifioin. Niinikään Ruotsin Valtioarkistossa, jossa pikimmiten tarkastelin eräitä pergamenttisia arkivaliopäällyksiä, huomasin lehtiä samasta teoksesta.

Myöskin Norjassa on Comestor ollut tunnettu. OLUF KOLSRUDE mainitsee Kristianian vastaavanlaisesta fragmenttikokoelmasta löydetyn seur. historiallisten teosten jäännöksiä: Sallustiuksen Jugurtha, Petrus Comestorin Hist. scholastica sekä norjalaisen Mauriciuksen kertomus matkasta pyhälle maalle.¹

Petrus Comestor oli parisilainen kirkonmies ja teologian opettaja, jonka paras vaikutusaika on 1160- ja 1170-luvuilla; hänen kuolinvuodekseen asetetaan tavallisesti 1178. Lisänimensä Comestor (ahmatti), myös Manducator, »Pierre le Mangeur», sanotaan hänen saaneen paljon viisauden syömisestä »quia eruditionem universam vorasse visus est». Hänen teoksistaan² huomattavin on Historia scholastica. Siitä tuli myöhemmän keskiajan yleisimmin luettu vanhanajan historian oppikirja. — Vielä kirjapainotaidon keksittyäkin tuli siitä lukuisia painoksia, erittäinkin Saksassa.³

Historia scholastica — nimi osottaa, että kirja on tarkoitettu skolastista opiskelua varten — seuraa esityksessään Raamatun historiallisia kirjoja. Opetukselliset kirjat (psalmit, profeetat, viisaudenkirja, epistolat ja ilmestyskirja) puuttuvat kokonaan; historiallistenkin kirjojen didaktiset kohdat ovat tavallisesti jätetyt käsittelemättä.

1 Gödel, Sverges medeltidslitteratur (Stockholm 1615) s. 87. — Forsströmin S. keskiajan historiassa s. 104/105 oleva jäljennös eräästä kirjan lehdestä sisältää kuitenkin alun Joelin kirjan selityksiin. Gödelin tiedonanto kirjan sisällyksestä ei siis voi olla täydellinen. — Ollessani Upsalassa oli codex lainattuna toiselle paikkakunnalle, joten en saanut tarkempaa selvää sen sisällyksestä.

2 Oluf Kolsrude, To smaastykker om middelalderlige haandskrifter i Norge. Saertryck av Trondhjems Adresseavis 1911. s. 10.

3 ja 3 Kts. näiden suhteen: Fabricius, Bibliotheca latina mediae et infimae latinitatis (Florentiol 1858). I. Artikkelin Comestor. — Viimeksi on Historia scholastica tiettävästi painettu Migne'n Patrologia Latina sarjassa v. 1855, osassa 198. Painoksen teksti aivan epätydyttävä.

Raamatun kirjojen jättämien aukkojen kohdalla seuraa Petrus yleensä Josefusta. Juutalaisten historian lomassa esitetään vähän väliä lyhyesti samanaikaisia tapahtumia pakanakansojen historiasta. Lisänä on siellä täällä skolastista viisautta, arkeologiaa, maantiedettä, exegetiikkaa, dogmatiikkaa ja metafysiikkaakin Genesis kirjan alussa.

Maallista historiaa koskevissa kohdissa on Comestor käyttänyt hyväkseen keskiaikaisia historiallisia kompendiumeja. Kuten Brunér huomauttaa, on tekijä rohkeasti lainannut Eusebiuksen *Chronicorum canones* 1. *Chronographia* kirjaa.

Historian kirjoittajana ei Petrus Comestoria voitane omaankaan aikaansa nähden asettaa korkealle. Ahmimiaan tietoja ei hän sulattanut. Hänen historiansa on pelkkää kompilatsioonia, ilman pyrkimystäkään ainehiston kriittilliseen käsittelyyn. Mutta suurine puutteineenkin on Historia scholastica vaikutus ollut suuri, kuten vain harvojen keskiajan kirjallisten tuotteiden. Eikä se rajoittunut vain latinantaitoiseen lukijakuntaan. 1200-luvun lopulla mukaili ranskalainen kaniikki Guyard des Moulins sen äidinkielelleen, ja samoihin aikoihin muodosti Jakob van Maerlant siitä hollanninkielisen runomittaisen laitoksen. Lukuisat eri tahoilla säilyneet ranskan- ja ala-saksankieliset käsikirjoitukset näistä mukailuista todistavat niidenkin nauttimaa suosiota.

II. Jacobus de Voragine, Legenda aurea.

Toinen teos, jonka Yliopistonkirjaston fragmenttikokoelma osoittaa olleen meillä erikoisen suositun, on n. s. Legenda aurea, laaja pyhimystarukokoelma, jonka 1200-luvun lopulla toimitti pohjois-italialainen dominikaaniteologi JACOBUS DE VORAGINE. Kokoelmasta on löytynyt yhdeksän eri pergamentticodexin jäännöksiä, joiden olen todennut kuuluvan mainittuun teokseen.

N:o 1. 73 lehteä teoksen eri osista, vähiten keskeltä. Kirjoitus-pinta-ala $13\frac{1}{2} \times 23$ cm. Kirjoitus karolinkilaisen ja goottilaisen minuskelin välimuotoa 1200-luvun lopusta. Alkukirjaimet ovat vaaleansinisellä ja punaisella värillä maalatut; tavallisesti lähtee niistä marginalia pitkin vertikaaleihin suuntiin juoksevia köynnösmäisiä koristeluaiheita, joiden hapsot joskus päättyvät miehen pään, kerran koiran kuvaan. Fragmenttikokoelmassa ainoa laatuaan on »De adventu» luvun irlantilaista initialiornamentiikkaa muistuttava alkukirjain, jossa A:n muodostaa seitsemän pitkäkaulaista koiranpää.

Codex on, kuten voi nähdä latinal. järjestysnumeroista uusia legendoja alottavien sivujen yläreunassa, sisältänyt 172 varsinaisen Legenda aurean lukua (Graessen editionissa, Dresden & Leipzig 1846, on niitä 183); kirja on siis käsittänyt 700—800 sivua. Lisäksi on siinä ollut tavanomaisista liitelegendoista ainakin: De X millibus militum ja Passio S. Barbare virginis; näiden tekstit eroavat Graessen julkaisemista.

Varsinainen Legenda aurea loppuu seur. kuusimittaiseen »explicit» säkeistöön:

Explicit ille liber quem perfecit maledictus

Ditricus dictus est sit nunc crimine liber.

Quod tibi virgo pia bene constat nam predicaris

O pia stella maris genitrix et sancta Maria.

Kopioitsija on siis ollut nimeltään Ditricus, Näyttää kuin olisi hän saanut tehdä kopioimistyötänsä rangaistukseksi jostakin hairahduksesta. Runo on kuitenkin siksi kaavamainen, ettei sillä tarvitse olla »historiallista» pohjaa. Muuten ei Ditricus ole kopioinut koko kirjaa. Alkukolmannes on nim. toista käsialaa.

Lehdet ovat sisältäneet vv:n 1560—62 tilejä Hämeestä, Satakunnasta, Varsinais-Suomesta, Uudeltamaalta ja Ahvenanmaalta. Lienenvät pannut kansiksi Turussa ennen tilien lähettämistä Tukholmaan. Muistiinpanot teoksen loppuosan lehdillä eivät voi olla vasta Kamarissa tehtyjä.

N:o 2. 38 ehyttä, ynnä joukko repaleisia lehtiä eri osista kirjaa. 11 × 17 cm. 1300-luvun goottil. minuskelia. Tilinimikkeitä vain 6:lla lehdellä. — Pohjanmaan tileistä vv. 1557—69. Lehtien pienen koon vuoksi on niitä liimattu useampia yhteen samoiksi kansiksi, mikä osoittaa kansittamisen tapahtuneen syrjäisellä paikkakunnalla (Korsholmassa?), jossa pergamentteja tuli käyttää säästellen. Liimatessa on sideaineena käytetty paperisen Missale Aboensen lehtiä. — Pohjanmaalla käytetty codex.

N:o 3. 37 lehteä, osaksi rikkiinäisiä, teoksen eri osista. 20 × 14 cm. kursiiviin vivahtavaa minuskelia 1300-luvulta. — Etelä-Hämeen pitäjien tileistä vv. 1561—62. Merkinnot lehdillä ja se seikka, että useampia lehtiä on käytetty samoihin kansiin, osoittaa, että codex on ollut käytännössä Suomessa, todennäköisesti Hämeenlinnan seutuvilla.

N:o 4. 4 l. kirjan alkuosasta (Sebastianus — — Paula). 17½ × 11½ cm. Goottil. minusk. 1300—1400-luvulta. — Ilman tilimerkin-töjä, mikä käsittääkseni viittaa siihen, että lehdet ovat Suomesta.

N:o 5. 2 l. (Agnes, septuges.-quingages.) 25½ × 17 cm. Italia-

laista kirjoitusta 1200—1300-luvulta. — »[?] Larsons Rewersals Register» 1571—75.

N:o 6. 2 l. (Maria Magd., Jacobus maior). 24 × 15 cm. Goottil. minusk. 1300-luvulta. — Käkisalmen linna v. 1581.

N:o 7. 2 l. (Gregorius). 24 × 16½ cm. Goottil. minusk. 1200-luvun lopusta. — Savonlinnan lääni 1577.

N:o 8. 2 l. (Ambrosius — — Jacobus ap.) 16 × 10 cm. Goottil. minusk. 1300—1400-luvulta. — Ilman tilinimikettä.

N:o 9. 1 l. (Martinus). Yksipalstainen. 1300-luvun kursiiivia. — Ilman tilinimikettä.

N:ot 1—8 ovat kaksipalstaisia; n:o 9 yksipalstainen. N:oissa 2, 4, 5 ja 7 on lehtien yläreunassa lyhennetty merkintä kullakin sivulla käsiteltävän pyhimyksen nimestä. Sini- ja punavärillä maalattuja alkukirjaimia esiintyy n:oissa 1—4 ja 8, (mahdollisesti on niitä ollut toisissakin n:oissa, vaikkei säilyneillä lehdillä niitä esiinny). Ainakin useimmat ovat jäljennetyt ulkopuolella pohjoismaita; n:o 5 on Italiasta, tekijän kotimaasta; eräissä on paleografisia ominaisuuksia, jotka viittaavat Ranskaan.

Yllälueteltujen yhdeksän pergamenttisen *Legenda aurea* codexin jäännösten lisäksi on Yliopistonkirjastossa siitä vielä yksi 1400-luvulla kirjoitettu paperikappale. Se sisältyy käsikirjoitusosaston n:oon C^o I 1. Tämä on 1400-luvun lopulla goottilaisella kursiiivityyllä kirjoitettu n. 300 lehteä (kirjoituspinta-ala n. 25 × 15 cm.) käsittävä codex; sen lehdillä 117—255 on valikoima *Legenda aurean* elämäkertoja. Kirja on sidottu punasella lampaannahalla päällystettyihin tammikansiin. Päättäen sidetarpeeksi käytetystä saksalaisesta latinankielisestä asiakirjan kappaleesta v:lta 1449, on kirja kopioitu ja sidottu Itämeren eteläpuolella, josta se on kulkeutunut Suomeen, ollen viimeksi Pöytyän kirkon omaisuutta.

Jacobus de Voragine — lisänimensä on hän saanut syntymäkaupungistaan Vorago'sta lähellä Cenovaa — eli n. vv. 1230—1298, ollen viimeiset vuotensa Cenovan arkkipiispana. Hän oli varsin paljon luettu kirjailija, jonka monia saarnakokoelmia¹ käytettiin yleisesti pohjoismaissakin, kuten todistavat m. m. niiden lukuisat Ruotsin luostarikirjastoista peräisin olevat kappaleet Upsalan Yliopistonkirjastossa; helsinkiläisestä fragmenttikokoelmasta on tähän asti löytynyt katkelma hänen *Marialensa* lopusta. Kuuluisin Jacobuksen teoksista on kuitenkin hänen toimittamansa suuri pyhimys-

¹ Kts. hänen tuotantoansa: Fabricius, edellä main. teos. Viimeksi on *Legenda aurea* julkaissut Th. Græsse, Dresden & Leipzig 1846, 3. pain. 1890.

tarukokoelmansa, *Legenda aurea* eli *Historia longobardica*, kuten sitä myös nimitetään sen lombardialaisen kronikan mukaan, jonka tekijä on liittänyt kertomukseen paavi Pelagiuksesta. »Kultaisen legendan» saavuttamaa tavatonta suosiota kuvaa, että siitä kirjapainotaidon keksimisen jälkeen tiedetään ilmestyneen 74 latinankielistä painosta v:een 1500. Jo aikaiseen käännettiin se saksan-, ranskan-, italian-, espanjan- ja englanninkielille.

*Legenda aurea*n yleisömenestykseen lienevät pääasiassa syynä ne epäkohdat, joita nykyajan lukija tuossa historiallisessa hartauslukemistossa moittisi. Tekijä kokosi tosin laajalta ainehystonsa: alkukristillisestä ajasta alkaen oman aikansa kirjallisuuteen saakka, ottaen huomioon suullistakin traditsioonia, mutta hän oli erikoisesti mieltynyt keskiaikaisen mielikuvituksen tarunomaisimpiin ja uskottomimpiin luomiin, joita hän aivan kritiikittömästi otti teokseensa. (Luther antaa *Legenda aurea*lle nimen *Sammlung der »Lügenden«*). Eikä häneltä puuttunut yksin kritiikkiä vaan myös kirjallista aistia; hänen esitystään täytyy pitää toisinaan varsin mauttomana. — *Legendojen* alussa on tavallisesti etymologia asianom. pyhi-myksen nimestä. Näytteenä näistä järjettömyyksistä lainaan seuraavan: »*Sebastianus dictus est a sequens et beatitudeto, astim, quod est civitas, et ana, quod est sursum, quasi sequens beatitudinem civitatis summe et superne glorie.*»

Jo 1300-luvun alussa arvosteltiin *Legenda aurea*a ankarasti, jopa toimitettiin sille vastapainoksi parempiin lähteisiin perustuva legendakokoelma (Bernhardus Guidoniksen tekemä *Speculum sanctorum*). Tällä ei kuitenkaan ollut toivottua vaikutusta. »Kultainen legenda» mielikuvituksellisine ja karkeine kuvineen vastasi paremmin keskiajan ihmisten kirjallisia vaatimuksia, kuin asiallisemmat ja »kriittisemmät» esitykset olisivat tehneet.

Keskiaikaisen taikauskon tuntemiseen samoin kuin myös yleensä sen ajan kirjallisuuden ymmärtämiseen, on *Legenda aurea* varsin tärkeä lähde,

On omituista huomata, miten puheenaolleet käsikirjoitukset ovat suhteellisen iäkkäitä, etupäässä 1200 ja 1300 luvuilta. Yksi selitys tähän on se, että myöhemmällä keskiajalla ruvettiin pergamentin sijasta enemmän käyttämään paperia, josta tehtyjä kirjoja »voutivandalismi» ei ole — rippeittäin pelastanut, vaan ovat ne saaneet hävitä omia aikojaan. Varmaan on Petrus Comestoria ja Jacobus Voragolaista meilläkin kopioitu, vaikkei ylläluetelluista fragmenteista yhtään voitane sellaiseksi todistaa,

Vaikka edellä kuvaillut kirjat ovatkin ulkomailta Suomeen tuotuja, on tälläkin seikalla oma mielenkiintonsa. Nuo pergamentti-lehdet osoittavat omalla tavallaan niitä suuntia, joilta meidän maamme keskiajan hengellinen — ja henkinen — kulttuuri sai tukea ja virikettä: aikaisemmat fragmentit viittaavat yhteyteen Englannin kanssa, myöhemmät romanisten maiden kulttuurivaikutukseen, jota jo meidän omat miehemme suhteellisen aikaisin rupesivat ulkomaamatkoillaan Suomeen välittämään.

AARNO MALIN.

Huomattava lisä sotavuoden 1808 historian lähteisiin.

Tunnetun kokoilijan, v. 1905 kuolleen tukholmalaisen jalokivi-kauppiaan Kristian Hammerin jälkeensä jättämiä kirja- ja käsikirjoituskokoelmia on Tukholman kirjahuutokauppakamarin välityksellä hajoiteltu kaikille ilmansuunnille jo v:sta 1906 lähtien. Mitä arvokkaimpia ja harvinaisimpia kirjoja ja alkuperäisiä käsikirjoituksia on siten joutunut teille tutkijain tuntemattomille, osaksi tosin julkisiinkin kirjastoihin ja arkistoihin, mutta enimmäkseen sittenkin yksityisten keräilijäin ja keinottelijain käsiin; monesti on julkisen laitoksen ollut mahdoton pitää puoliansa huutokauppakilpailussa sellaisia rahakkaita yksityishenkilöitä vastaan, jotka syystä tai toisesta ovat halunneet tätä tai tuota harvinaisesinettä haltuunsa. Hajaantumisen ja häviämisen vaara on ollut sitä suurempi, kun aivan erinomaisen arvokkaita kokonaisuuksiakin käsittävät ryhmät on pirstottu mahdollisimman moniin eri osiin, jotka sitten on myyty kukin erikseen. On niinmuodoin täysi syy merkitä tutkijain tietoon eräs ryhmä tärkeitä Suomen historiaa valaisevia asiakirjoja, joka kokonaisuudessaan on onnellisesti saatu turvallisesti paikkaan.

Tarkoitin niitä Hammerin kokoelmiin kuuluneita 1808—1809 vuosien sodan aikuisia kirjoja sekä muita asiakirjoja ja todistuskappaleita, jotka myytiin helmik. 22 p:nä 1919 pidetyssä huutokaupassa. Aikomuksena oli alkuaan ollut myydä tämäkin kokoelma pienissä erissä (huutokauppaluettelo käsitti tältä osaltaan kokonaista 83 numeroa, kussakin numerossa enimmäkseen vain yksi kirje, raportti, kartta t. m. s.), mutta eräiden asianharrastajain pyynnöstä suostuttiin myymään kaikki yhdellä kertaa. Ilmeisesti nämä asiakirjat »proveniensiltaankin» ovat yhteenkuuluvia, ne kun enimmäkseen